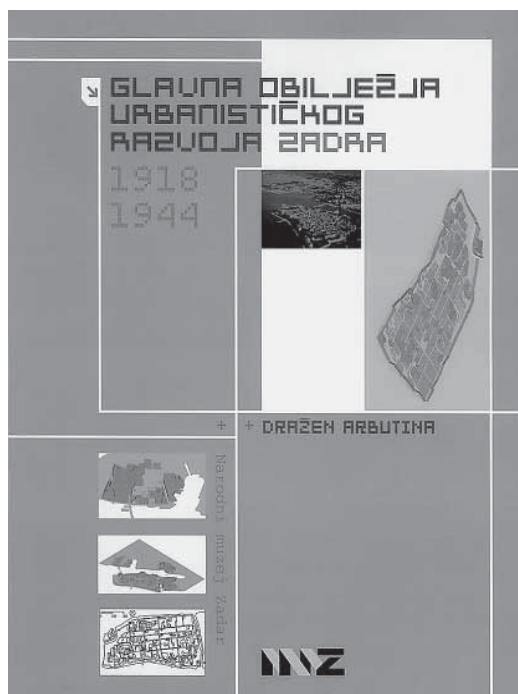

Marija
Stagličić

Urbanizam međuratnog Zadra

DRAŽEN ARBUTINA, Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918.-1944., Zadar, Narodni muzej Zadar, 2007., 214 str., ISBN 978-953-7477-04-2

Znanstvena istraživanja nekog razdoblja ili pojave provode se kad se steknu brojni preduvjeti i kad se, što je najvažnije, pojavi istraživač. O zadarskom urbanizmu pisali su brojni arheolozi i povjesničari umjetnosti, proučavali su i tumačili njegov razvoj, nadovezujući se i nadopunjujući u kronološkom slijedu događanja od antike do 20. stoljeća. O zadarskoj arhitekturi tridesetih godina prošloga stoljeća u kraćim osvrtima pisali su povjesničari umjetnosti Ivo Petricioli, Marija Stagličić, Pavuša Vežić i arhitekt Ivica Oštrić. Ipak, spomenuti autori nisu se sustavno pozabavili gradogradnjom spomenutog razdoblja, koje je čekalo svoje vrijeme i istraživača. Pa i bogata arhivska građa koja se odnosi na to razdoblje donedavno je ležala potpuno nesređena. Knjiga Dražena Arbutine: *Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918.-1944.* dokaz je da se pojavio novi istraživač zadarske arhitekture i urbanizma i da su se stekli svi preduvjeti za otvaranje do sada "zapečaćenog" razdoblja u životu grada Zadra između dva svjetska rata. Povijesno gledano to je bilo vrijeme teritorijalne izoliranosti grada pod vlašću Kraljevine Italije, vrijeme fašističkog režima, kako u Italiji, tako i u tadašnjem Zadru. Prekratak vremenski odmak i izbjegavanje teme o predratnom režimu i ratnim razaranja nisu tijekom 20. stoljeća potakli istraživanje toga specifičnog razdoblja u gradogradnji Zadra. S druge strane do kraja 20. stoljeća izrađene su studije o zadarskom urbanizmu, arhitekturi i hortikulturi u 19. stoljeću. Time se stekao

jedan od preduvjeta da se nastavi istraživanje gradogradnje 20. stoljeća.

Relativno kratko dvadesetpetogodišnje razdoblje (1918.-1944.), izolirano u političkom i teritorijalnom smislu, ipak je važno za sveukupno sagledavanje razvoja Zadra u 20. stoljeću. Tridesete godine 20. stoljeća donijele su vrlo plodna i kvalitetna rješenja u tadašnjoj teritorijalno razjedinjenoj Hrvatskoj. U to vrijeme pratimo pregnuća "banovinskih" i "dalmatinskih" arhitekata koji, uz svoje specifičnosti, ostvaruju renomirana djela moderne arhitekture uklapajući se u europske

trendove. U krajevima pod talijanskom vlašću (Istra, Rijeka, Zadar) grade talijanski arhitekti, koji uz modernizam ponekad imaju snažan ideološki, režimski naboj. Stoga Zadar tridesetih godina 20. stoljeća predstavlja specifičnu oazu unutar hrvatske arhitekture toga razdoblja.

Povijest zadarskog urbanizma uvijek se otpočinje od antičkog vremena, pa je i ovaj autor posvetio uvodni dio knjige temeljitoj elaboraciji razvoja grada od antike, preko srednjega vijeka i renesanse do razvojačenja grada i njegova razvoja zaključno do 1918. godine. Uvod je opsežan i čini četvrtinu teksta, ali je neophodan za razumijevanje i raspravu o urbanizmu prve četvrtine 20. stoljeća. Dražen Arbutina za uvod se koristio bogatom postojećom literaturom, a sam je rad temeljio na arhivskim izvorima te zbirkama i fondovima u Zadru, Zagrebu i Rijeci. Iako se autor koristi spomenutim izvorima, misao vodilja u strukturi rada nije bliska metodologiji povjesničara umjetnosti. Arbutinu vodi drugačija ideja, bliža razmišljanju arhitekta, zbog čega i citira zadarskog arhitekta Ivana Oštrića kada govori o problemu zadarske međuratne arhitekture: "...da se graditeljski produkti jednog povijesno neslavnog razdoblja sagledaju jedino kao gradbene činjenice, izdvojene iz ideološkog i geopolitičkog konteksta u kojemu su nastale... stambene zgrade iz međuratnog razdoblja iskazuju se, iznad svega, svojom gradotvornom fakturom – dakle onom vrijednosnom linijom koja se u procesu determiniranja i rekonponiranja urbanog prostora iskazuje kao bitna."

Sam sadržaj istraživane teme autor otpočinje društvenim obilježjima urbanog razvoja grada uočavajući specifičnu političku i teritorijalnu izoliranost Zadra, a time i demografski zastoj i pad kroz desetogodišnje razdoblje, što se odražavalo i na razvoj i rast grada. Tako će u prvom razdoblju urbana događanja u Zadru biti na tragu zamisli iz vremena austrougarske vlasti (premošćivanje luke, uvođenje tramvajske pruge) u provođenju nekih obnova i proširenja (grobilje, bolnica) te održavanja postojećih ulica i trgova.

Tridesetih godina provode se dva zahvata koji zadiru u strukturu i tkivo grada, a njihovo izvođenje autor je popratio arhivskim podacima, nacrtima i starim fotografijama. To je najprije gradnja mosta koji spaja poluotok i Voštarnicu, nakon čega je slijedilo otvaranje prolaza u zidinama, oblikovanje nove ulice (danas Ulica J. Barakovića), a na koncu izgradnja nove općinske zgrade na današnjem Narodnom trgu. Autor donekle amnestira neprikladnu zgradu općine na Trgu time što su ju grad i građani kao živa struktura apsorbirali i pretvorili u nešto prihvatljivo i dobro. Pitamo se je li to isti onaj Trg kakav je bio prije podizanja općinske zgrade? To sigurno nije. Međutim, dopuštajući da je u tisućljetnom razvoju grada i ova zgrada općine doprinos slojevitosti grada, možda trebamo prihvatiti sve što se ikad izgradi kao neizbježnost. Tu misao autor izriče u pasusu: "Vitalnost grada kao organizma (ljudi i zgrada zajedno) usisala je dobro iz tih zahvata, te na njima kao dijelu današnje fizičke strukture život pulsira intenzitetom koji nepovoljna rješavanja i loši projektantski zahvati nisu mogli omesti." Drugi zahvat tridesetih godina bilo je izoliranje crkve Sv. Donata u svrhu prezentacije antičkih arheoloških ostataka i zrcala rimskog foruma. U oba zahvata prevladali su elementi političke ideologije, što je vidljivo kako na projektu za općinsku zgradu, tako i kod rušenja dijelova crkve Sv. Donata. Šteta je što autor nije konzultirao članak I. Petriciolija o izolaciji crkve Sv. Donata, koji upozorava upravo na pogreške u tumačenju toga ransrednjovjekovnog spomenika.¹ Spominje se samo mišljenje tadašnjeg ureda za zaštitu spomenika u Ankoni, što stvara pogrešnu sliku da je crkva stručno izolirana, a radi se o rušenju dijela same crkve Sv. Donata u korist rimskoga trga.

U poglavlju *Obilježja razvoja građevnih struktura* autor prati izgradnju na tada još neoblikovanu zapadnom dijelu zadarskog poluotoka te podizanje novih blokova kuća na područ-

¹ IVO PETRICIOLI, Izoliranje crkve sv. Donata u Zadru godine 1930-1931, *Diadora*, 9, (1980.), 493-501.

ju Jazina i novonastale ulice Via Malta (danas Radićeva) koja iz Voštarnice vodi na most. U ovom dijelu autor donosi nova saznanja o vremenu izgradnje i autorima, prvenstveno analizirajući važnost i funkciju navedenih stambenih sklopova u širenju i oblikovanju novoga Zadra. Pokušava locirati i izgradnju novih vojnih sklopova na Voštarnici i Stanovima, iako su arhivski podaci za tu djelatnost bili uništavani. I u ovom poglavlju najosjetljivije je pitanje izgradnja u samom centru poluotoka, odnosno pregradnja stare zgrade kavane "Central". Arbutina donosi arhitektonsku dokumentaciju i analizira podignutu zgradu dobro uočavajući njezinu modernističku beskompromisnost, koja je svojim izgledom i gabaritom "suzila" najširu ulicu u staroj gradskoj jezgri. Zanimljiv dio urbanizma svakako su parkovi, vrtovi i drvoredi, što je tema koju autor provlači kroz cijeli tekst, a posebno ju obrađuje u poglavlju *Gradski parkovni prostori*. Svijest o općinskom, javnom parkovnom prostoru javlja se u Zadru početkom 19. stoljeća, što je u svojem magistarskom radu obradila Mirna Petricioli. U Arbutininoj knjizi prikazan je urbanistički pristup toj problematici kakav je bio tridesetih godina 20. stoljeća, bilo u postojećem, zatečenom stanju, bilo u projekciji Regulacijskog plana iz 1939. godine. Spomenuti plan posebno je i završno poglavlje knjige, nakon čega slijedi pregledna i korisna tablica naziva gradskih ulica iz četiri različita povijesno-politička razdoblja, koja su bila realnost ovoga grada od kraja Prvoga svjetskog rata 1918. do današnjih dana (2000. godina).

Na kraju treba spomenuti neke tehničke nedostatke, kao što je nekoliko presitnih i teško čitljivih nacрта, zatim pogrešno citirane knjige ili autori (bilješke 28, 37, 41, 43), kao i nenavođenje u literaturi onih pisaca koji se dotiču same teme, ali se ne uklapaju u autorovu strukturu knjige. Nenavođenje literature opet razotkriva razliku u metodološkom pristupu obrađivanoj građi. Dok arhitekt-pisac stvara knjigu dizajnirajući, kreirajući ju tako da uzima "potrebno", a odbacuje "nepotrebno", povjesničar umjetnosti gradi svoj tekst od svega što je prethodilo i nema rubriku "nepotrebno". Poslužit ću se citatom iz jednog od nedavnih brojeva *Kvartala*, koji opisuje odnos istraživača-povjesničara prema prethodnim saznanjima: "Kao povjesničar umjetnosti s ključevima razumijevanja stvari i pojava on zna da se ništa ne može nadograđivati, a da se prije toga ne provjere temelji koji sve nose i gdje svi nisu jednako važni, ali svi jednako obvezuju." (I. Šimat Banov)

Zaključujući ovaj osvrt na knjigu Dražena Arbutine treba pohvaliti autorov trud oko ove teme i istaknuti važnost rasprave o dugo zaobilaženu razdoblju urbanizma u Zadru pod fašističkom upravom. Autor je vrlo temeljito i arhivski potkrepljeno uz izvorne nacрте i fotografije predratnog stanja jasno i pregledno proučio i kritički popratio sve aktivnosti u gradu, kao i planirane, a neizvedene zahvate. Ova je knjiga novo polazište u proučavanju tisućljetnog razvoja zadarskog urbanizma i preduvjet za buduća promišljanja i analize zbivanja u drugoj polovici 20. stoljeća. ✕

SUMMARY: URBANISM OF ZADAR BETWEEN THE TWO WARS

 Review of the book *Main Characteristics of Urbanistic Development of Zadar 1918.-1944.* (Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918.-1944.; author D. Arbutina). The review emphasizes the importance of the topic, because this period of fascist rule has long been neglected in

urbanistic studies. The guiding principle of the book is not based in art-historical methodology, but rather represents the views of an architect. Nevertheless, the book sets preconditions for any future evaluation of Zadar urbanism.